

Bödecs László

Géczi János költészetéről *A napcsíkos darázshoz* című gyűjteményes kötete kapcsán

Géczi János költészetéről pusztán költeményei alapján értekezni kevésnek tűnik, hiszen ő modern polihisztor, így alkotói, gondolkodói tevékenységei közül egyet kiragadva mindenképpen csak részletet, egy töredékszerű képet láthatunk róla, amely maga is mozaikokból áll. Minden, ami Géczi lírai megszólalóját mint töredékeiben, szövegekként létező, (homokba, papírra, kőre írt) textusok biológiai testéből álló személyt alkotja, folyamatos mozgásban van. Olyan biológiai tényezők, mítoszok, kulturális meghatározottságok között mozog maga is, amelyek folyamatosan ledobják magukról az élehetetlen, értelmetlenné váló kötöttségeket, a rögzült formákat.

Géczi alkotásesztétikájára általánosan jellemző ez, nemcsak lírájára, de prózájára is. A *Tiltott Ábrázolások Könyve*¹ című Géczi-regényről Halmai Tamás ekképpen nyilatkozik:

A helyzet szép bonyolultságát fokozza, hogy Géczit már a kezdetektől a neoavantgárd kísérletező esztétikája vonzza, ám szövegei jobbra a klasszikus műveltség világában tájékozódnak. Talán e zavarba ejtő kettősség magyarázza a recepció elhúzódo tanácstalanságát. Holott az író művei csak azt példázzák – egész módszertanukkal, teljes elhivatottságukkal –, amit a klasszikus definíció is kezünkre játszik: „Művészetnek vehető minden, ami kellemes számunkra, bár nem a miénk – a tova-húzódo barázda, a valakire odavillantott mosoly, a napnyugta, a költemény, a kézzelfogható mindenség.” (Fernando Pessoa)²

1 GÉCZI János, *Tiltott Ábrázolások Könyve*, Bp., Gondolat, 2008.

2 HALMAI Tamás, *Összejátszani a papírral = Az anyagtalán morfológiája. Esszék, kritikák*, Pécs, Kronosz, 2014, 281.

Mintha az ábrázolandó, jellemzendő – rövidebben: a leírható összetettsége és a leírásra szánt nyelv elégtelensége központi problematika lenne Géczi lírájában, és az azon belüli ars poétikus, meta-költészeti kijelentésekben is:

Amivel jellemezhető, kevés. Kizárólagos.

Amikor a mondatba préselt lenyomata

mondja el mindazt, ami a rózsa.

(... *képvisel*)³

A rózsa központi motívum Géczi költészetében és életében: tudósi munkája során harminc éven át kutatta a rózsa kultúrtörténetét, költészetében a rózsa mint a világ titka jelenik meg: „szakadatlan nyitnak a titkok / miként a rózsák”.⁴ Nemkülönben erotikus motívumként, de maga a költemény, a versírás is – később látjuk – erotikus aktusként a világegész folyamatos megnyílásának, az abba való behatolásnak aktusaként értelmezhető Géczi esztétikájában. Eközben az ént is folyamatosan kérdőre vonja, a mindenkori versbeszélő pusztán szöveget képes létrehozni, identitása, kiléte mindenkori körülményei megfigyelésében, történetei töredékes felvillantásában rejlik, olyan hős, akinek nincs saját története, csak meghatározottságai, amelyeket levetközve fejez ki valami abszolút életélményt.

Maga a szöveg a pokol,

ha olvasója nem alkotja jelentővé.

De hol vagyok belőle, az egykori hős?

(*A pokol*)⁵

A költői kérdés és az előtte álló kijelentés („a szöveg a pokol”) két jelentéssíkon is értelmezendő, Géczi verseiben ugyanis a szöveg a létre utal, a lét gyakran mint szöveg jelenik meg, így értelmezhető úgy is, hogy a lírai én saját hősi sorsának hiánya, tehát a létezés valami nagyobb egységének hite, értelmének láthatatlansága a pokol. De szövegelméleti kijelentésként is értelmezhető, amely Barthes szövegről alkotott tapasztalatára utal: „A Szöveg jórészt ilyen új típusú partitúra az olvasó cselekvő részvételét követeli meg”, a mű „társszerzője”, és nem lehet „tolmácsa”.⁶

E két különböző olvasat párhuzamosan alkalmazható a 2021-ben megjelent gyűjteményes kötetben foglalt költői életmű egészére, és a köztük folyamatosan fennálló és feloldatlan feszültség adja e Géczi saját szavaival élve „Nagy Textus” épülésének és alakulásnak személyes tétjét a költő alkotói pályáján.

A létélmény, amelyet alanyi lírájában feltár, szintén azon filozófiai alapokra támaszkodik, hogy az ember a természetnek nem kiemelt létezője, ahogy azt a teológiák legtöbbje állítja, a civilizáció is csupán matéria (Géczinél a *kódex*, *palimpszeszt*, *notesz* motívumok utalnak erre). Nem leplezetten

3 GÉCZI János, *A napcsíkos darázshoz*, Bp., Kalligram, 2021, 508

4 *Uo.*, 410.

5 *Uo.*, 508.

6 Roland BARTHES, *A műtől a szöveg felé = A szöveg öröme. Irodalomelméleti írások*, Bp., Osiris, 1996, 72.

klasszikus biopoétika ez, melynek ezen ága egészen a harmincas évekig nyúlik vissza, Gottfried Benn biológiai expresszionizmusáig. A Nagy Textusnak – melyet Géczy némi iróniával felövezve többször megjelenít – mulandósága, a mellérendeltségben létező viszonylatai, az élettapasztalatokkal való összeegyeztethetlensége mérvadó. Olyan világgép ez, melyben nincs morál.⁷

És mivel a nyelven megszólaltatható ember és létezésének biológiai egységét a kultúra, a szövegek, az erkölcsi dogmák és az eszmei többletek elfedik, ezért az expresszionista lírának ezek mögé kell néznie, úgy írni le a világot, ahogy az ősi mivoltában, biológiai teljességében megjelenik a *szöveg alatt*.

Gottfried Benn az expresszionizmust bátor igazságkeresésnek tartja, egy olyan időben, amikor „nem isten szelleme, hanem a nihilizmusé lebegett a vizek felett”. Az alkotó befelé fordult a külvilág káosza helyett „a teremtés rétegei, az ősképek, a mítoszok felé”, vagy éppen „biológiája, felépítése, fiziológiai és pszichológiai jellegű kereszteződései felé, saját teremtése és ragyogása felé”. Ehhez a „belső bódulat” egy bizonyos fajtája kellett, és a „feszültségből”, „misztikus módon megragadott szavak” költészete, hogy újrateemtő erővé váljanak.⁸

Ezért lehet, hogy Géczy rendre zabolátlan a költői eszközökben, különösen korai költészetében, és a pátosszal, kevert szórenddel, soráthajlásokkal, elválasztott szavakkal folyamatosan felbontja a formákat, hogy azok aztán újra rendbe álljanak. A test, a természet és a szöveg hármasságában eggyé válnak a lét betűi, a költészet eszközei DNS-ként csavarodnak folyton egymásba. A természet antropomorf, az emberi létezés pedig természetarcú, beleolvad a tájba. Ennek az egységnek pedig megvan a maga sodrása, Pilinszky-allúziók is tarkítják az eksztatikus versáramlást:

Arc
fölköttenyerek ötpilléres gótikája, megfakult,
nikotinban rendületlen oszlopok. Lopott
sorok létrája fölött [...] verssé menekszel te is
(*Első könyv, Vadnarancsok 1978–79*)⁹

És késő este lesz, a neon örültfehér
fénykörében topogsz
(*A kulcs, avagy a kiállítás lebontása*)¹⁰

Egyfelől a melankólia hatja át az életművet, olyan költőé, aki tudós egyben, és hite helyett tudományos tapasztalata van a világról, de a kultúra adottságaival ezt nem tudja kibékíteni, a szimbólumok és mítoszok jó ismerőjeként. Ennek ellenére a létről mint szövegről, a lét biológiai meghatározottságait, mélyszerkezetét megragadni képtelen nyelven írni kárhozott annak minenkori elégtelensége tudatában.

7 BÖDECS László, *Bővül a Nagy Textus*, Élet és Irodalom, 2021. augusztus 27.

8 Gottfried BENN, *Expresszionizmus = Gottfried Benn. Esszék, előadások*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Zoltán, Bp., Kijárat, 2011, 110–112.

9 GÉCZY, *A napcsíkos darázshoz*, 18.

10 *Uo.*, 23.

Nincs nyelv, amely megragad
és kimondva visszaadja alakod.

(*A colentumi mozaik*)¹¹

Másfelől a költészet társadalmi szerepe, a viszonyok leírhatósága iránt mégsem közömbös, sem a szöveg transzcendens irányultsága iránt. A rendszerváltáskori *Látkép a valóságról gepárdal* című kötetben a költemény, mint a forradalmi szó, a változás metaforája jelenik meg, talán egy új beszédmód, de a forradalomnak és a társadalomnak sem lehet saját költeménye, az csak újabb ideologikus beszéddé válik – „amikor leszáll hozzánk a költemény angyala”,¹² Petőfi *Kard és Láncát*¹³ megidézve, Géczy már előre egy Rilke-allúzióval várja: „megkopasztott minden angyal” (*A mából...*).¹⁴

A létezés Géczynél, amikor nem kiolvashatatlan szó, szembehelyezkedve talán János evangéliumának logocentrikus világképével, amely szerint „Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige” (Jn 1.1), akkor is „isteni ábécé” csupán:

A lét lakói, miként a görög egyházatyák állítják,
betűkből állnak, úgy épülnek fel az isteni ábécéből,
[...]
[hogy] összeolvasható legyen a terjedelmes,
szereplőinek ismerős cselekmény.

(*...históriát*)¹⁵

Amikor Géczy lírai megszólalója a keresztény vagy más teológiaiak beszédmódját veszi magára a költeményeiben, akkor azt rendszerint iróniával teszi: „HISZEN A TEREMTMÉNY géczy jános A BAL- / LASZTÓL MEGSZABADULT”.¹⁶ Deklaráltan erről a lényről, „géczy jánosról” és az ő személyessé, magánmitológiává újraírt teremtéstörténetéről szól az első hosszú költeményciklus a könyvben. Ha csupán az ábécé és a lét mint szó különbségét nézzük, feltűnik, hogy a szó kiolvashatatlan, a lét betűi pedig természetük szerint töredékei a szónak, önmagukban álló létezők, amelyekből nem világlik ki sem jelentés, sem összefüggő cselekmény a „KLMNPQRS naprendszerében”. Ez a jelentésképzési eljárás Géczy költeményeire kevésbé jellemző, sorai, kijelentései egy filozófiai világnézet könyvévé állnak össze, amelynek cselekménye az evolúció, az alakuló, egymásból fejlődő és egymás által meghatározott jelentések rendszere, amelyet az anyag körforgása keretez, de a tudat halála elmos. „A jelenetet végezetül felnyalja az azúrnyelvű tenger.” (*...históriát*).¹⁷

11 *Uo.*, 646. Vö. „Hiába minden, nincs nyelv, / amelyben otthon érezné magát.” (*... magát*, 578.)

12 GÉCZY, *A napcsíkos darázshoz*, 66.

13 Vö. „Földre szállt a legszebb angyal” – Petőfi Sándor: *Kard és lánc*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/petofi-sandor-DFB2/1847-EFBB/kard-es-lanc-F225/> (Letöltve: 2022. 11. 29.)

14 GÉCZY, *A napcsíkos darázshoz*, 31. Vö. „Iszonyu minden angyal.” Rainer Maria RILKE, *Duinói Elégiák – Az első elégia*, ford. NEMES NAGY Ágnes, https://www.magyarulbabelben.net/works/de/Rilke%2C_Rainer_Maria-1875/Duineser_Elegien_-_Die_Erste_Elegie/hu/9936-Duin%C3%B3i_El%C3%A9gi%C3%A1k_-_Az_els%C5%91_el%C3%A9gia

15 GÉCZY, *A napcsíkos darázshoz*, 567.

16 *Uo.*, 12.

A költői pálya elejétől jelen van az összegezzhetetlen lét ábécéjének toposza, mindjárt a gyűjtéményes kötet első, Kassák beszédmódját megidéző neoavantgárd hosszúversében vagy kötetében, esetleg ciklusában¹⁸ szétbomlik a nyelv elemeire, sokszor találkozunk matematikai jelekkel, egyéb díszítőelemekkel, érdekes illusztratív tipográfiai megoldásokkal, a szöveget pedig egy óra rajza zárja. Géczy pályáján a neoavantgárd alkotásmódozatok különböző formáit Horváth Kornélia elemzte a 2010-es évek közepén, valamint összegezte az addigi recepció tapasztalatait.

Az életműnek ez a „túlburjánzása” szöveg és szöveg, kép és vers között valóban megerősíthető. Szérezhető ez a jelenség az egyes költői (verses) [...] alkotásokban is. S bizonyos érvénnyel kijelenthető, hogy az áradó, s ebből következően néhol kissé terjengősnek tűnő megszólalásmód több helyütt jellemzi a „kép-szövegkorpuszt”, s néhol az egyes verses lírai darabokat is.¹⁹

17 Uo., 567.

18 GÉCZI János, *Elemek* (1986) = Uő, *A napcsíkos darázsához*, 6–28.

19 HORVÁTH Kornélia, *Géczy János költészetéről és a Jutunk-e, s mire, édes úr? című verséről = „... kettős, egymást tükröző világban”. Poétikai formációk a késő- és posztmodern magyar lírában*, szerk. BOROS Oszkár et al., Bp., Gondolat, 2015, 98.

Egyértelműen a neoavantgárd megoldások vannak túlsúlyban a költő korai munkáiban, a posztmodern korszak a nagy történetek elmesélhetetlenségét képviselő, nyelvjátékos, az identitást háttérbe szorító, azt folyamatosan mozgásban levőnek tekintő attitűdjével. Géczy a 2000-es évektől, de főképpen a 2010-es évektől azonban klasszikusabb mederbe tereli poétikáját, a neoavantgárd képversek megoldásai, valamint a posztmodern nyelvszemlélet háttérbe szorul, és ez egyidejű a költő szakmai érésével is, de fogható pusztán arra is, hogy képes alkalmazkodni a korszak verseszményéhez, úgy, hogy megtartsa sajátosságainak velejét, de legalábbis alkotásainak mögöttes filozófiája érintetlen maradjon. Géczy kimértebb, ökonomikusabb, ezáltal nyomatékosabb verseket alkot újabb kötetekben. A szinte automatizáltan ömlő sorokat tartalmazó, a költői trópusokat is burjánzóztató, rímeket és a szabadverset, időmértékes formákat és ütemhangsúlyos verselést is magukba zsúfoló költészet, amely egy-egy hosszú versben vagy ciklusban végigmegy, felosztatik. Egy-egy rövidebb költemény lesz az egység, amelyekben a költő a tipográfiai megoldásokat, képversek és egyéb grafikai megoldásokat is csak kivételesen mutat fel, és nagyon finoman kezeli azokat. Fiatalkori novellisztikus önéletrírásában Géczy a költészetet egyetlen lehetséges életmódként aposztrofálja, és a festészettel összehasonlítva ezt világít rá saját alkotásesztétikájára, amelyből az ösztönösség elvét emeli ki, valamint az aktív testi élményhez hasonlítja, amely éppenséggel az éntre világít rá, de annak teljes fizikai és pszichikai, méghozzá működés közbeni valójában. Metaforája erre a „baszás”.

A valóság megismerésének egyik nagyon ismert módjáról lenne szó, amelyet sokszor az ösztön megnevezésbe szokás sorolni s némileg degradálni. Leginkább azért, mert nem a külvilágra, hanem a baszó éntre vonatkozik benne minden mozdulat. Renoir, miközben baszik, megteremt egy valóságot.²⁰

Az expresszív lírai megszólalásmód hasonlatos az aktushoz, a költészet olyan intenzív és mélyről fakadó lehet, akár az ösztönös, életadó mozgássor, a szeretkezés. A nemi aktus nem csak alkotásesztétikai háttérgondolat vagy metafora Géczyinél, alkalmanként a költemények szépelgésmentes, naturalisztikus, testfókuszú és kendőzetlen, mondhatni állatias szexualitást tematizálnak. A szerelmi költemények is rendre biopoétikai szemlélettel íródtak, nemcsak az ösztönös és valós szexualitás kerül ezért a verstérbe, és a test rejtett zugai – akár József Attila *Ódájában* –, hanem olykor a „baszás” az épített környezetet is lerombolná, visszafejtené azt a vadonszerű, állatokkal való együttélésbe.

csak az ablakok látszanak
hegyükön álló rombuszok
harsak akár a szabados-képek
mohópiros pinái

([38 fekete oszloptuja])²¹

20 GÉCZY János, *A fű = Curriculum vitae. 30 kortárs magyar író önéletrajza*, szerk. Tárnok Zoltán, Bp., Kortárs, 1995, 143. Vö. „ha has akkor még inkább renoir / én az ecsetemmel baszok te az írógéppel” – [Szövegágy *Ficus benjamina*val] = GÉCZY, *A napcsíkos darázshoz*, 192.

21 GÉCZY, *A napcsíkos darázshoz*, 110.

mint cérna a vásott nadrág lukára
mint naplemente pírja a pinára
(12 rondó, hibával és ajánlással)²²

Bár a természeti metaforák, növénymetaforák az ókortól részei az erotikus költészetnek, gyakran a valóságot helyettesítő virágnyelvet jelentenek, a nyersesség és virágnyelvi toposzok együttállása kelt itt másféle hatást. A természeti metaforák azonban olykor Géczinél is emelkedett értékminőségben jelennek meg, és épp a nyersesség és emelkedettség ambivalens együttélése az, ami Géczii líráját összetetté teszi.

A fiús könyök, ami széttúrja az öblöt,
s a kvarckristályokkal csillogó mell?
(... *gallytól*)²³

A pinádba befú a finn szél, szívem!
[...]
mi annak, amint megpillantod
ággént előmeredő farkamat.
(1995)²⁴

Géczii egyetemi tanár, biológus, antropológus, filozófus, irodalmi folyóirat szerkesztője (is volt), valamint képzőművész és irodalmár. A szocializmus vége felé a *Vadnarancsok* című nagy sikerű botránykönyv szerzője, melynek első kiadását 1982-ben cenzúrázták, majd pillanatok alatt elfogyott a boltokból. A szociografikus interjúnovellákban a fiatalok droghasználata, a homoszexualitás és egyéb, a szocialista erkölcs fényében deviáns viselkedések is górcső alá kerültek. Mindehhez a biológusi szemlélet, valamint Géczii világnézetének morálmentessége, szabadsága is kellett. Bár a kortársak közül többen bolti visszavonásra gyanakodtak egyes beszámolók szerint,²⁵ de Magyarföldön egy pályatárs sikere szinte mindig gyanús. Még 3/3-as jelentést is közöltek azóta könyvben, amelyben Géczii beszéde megerősíti a Gottfried Bennel valamelyest párhuzamos válságlátást, valamint saját biológiai központú gondolkozásmódjáról is számot ad, de a perspektívtalanság, a létbizonytalanság és a biológiai deviancia összefüggését a jelenlegi nemi, genderbeli krízisekről való diskurzusokban is felfedezhetjük. Anélkül, hogy ezzel egyetértenénk vagy szoros kapcsolatot látnánk a mai helyzettel, a Nagy Textus bizonyos működéséről, nevezetesen a szimbolikus idők, terek, kulturális nézetek egymásra rakódásáról mégis beszámolnak e sorok.

az ország lakosságának 30–40 százaléka biológiailag deviáns, ami magas arány, sehol a világon ilyen magas nincs. Ennek okait, történelmi és társadalmi hátterét a közreadott 4 db „sors[-]rekonstrukcióval” kívánta megvilágítani, állította, hogy a deviancia[-]hányados mindig válsághelyzetekben

22 *Uo.*, 548.

23 *Uo.*, 614.

24 *Uo.*, 638.

25 SZERDAHELYI Zoltán, *Túlérétt narancsok*, Tiszatáj, 1991/11, 102.

szokott megnövekedni, ezért érzi magához közelebb a recesszió életérzését, Géczi párhuzamot vont az 1930-as években lezajlott gazdasági válság és a mai helyzet között, a társadalomban eluralkodott perspektívatlanság, létbizonytalanság érzése vonatkozásában.²⁶

A neoavantgárd művészeteszmény a gyűjteményes kötet elegáns kiállításában is megjelenik. A védőborítóján a napsárga alapon fekete sávot láthatunk, melyre a kicsiben rányomott absztrakt figuratív Szabó Árpád festmény került. A domináns napsárga textúrája követi a festmény ecsethasználatának sajátosságait, a festményen pedig megjelenik a zöld szín az absztrakt emberszerű figurákon, akiket a másiknál élénkebb sárga csíkok választanak el. A képen lehet, hogy egy figura különböző állapotait, tehát mozgást látunk, de lehet, hogy a három figura pillanatfelvételét, bár a csíkok és a testhelyzetek inkább a mozgásban levés gondolatát támasztják alá. Olyan, mintha ezek a csíkok rádölnének az alakok hátára, vagy ha balról jobbra olvassuk a képet, éppen leválnának onnan. Egybecseng a kép és a címválasztás, a napcsíkos darázs színei köszönnek vissza a borítón, de a szövegek mögötti antropológiai szemlélet példáját, az embert a fossziliával is egybeolvasó szöveget is találunk a kötetben: „megrokkant kövek: időrágta mind / s a résperemek halványzöld túi / szorgosan egybefércelik a rétegeket [...] a mészlapok közt rejtőző csigáknak” ([*az encián előszobája*]).²⁷ A könyvtábla is díszített, a színek itt megcserélődnek a zöld válik dominánssá, a napsárga színt a feliratok veszik fel. A könyvtáblán egy ló- vagy szamárfejű és alakú absztrakt figura látható, ami vagy halott, vagy pihen, de előfordulhat, hogy nyargal, és amelyről asszociálhatunk Géczi 2020-as kötetének (*Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy szamárral*) bibliai szamarára: „ott marad lehorgasztott fejjel / két szikla között. / Legyen úgy, ahogyan az egész világ cselekszik.”²⁸ Ahogy a borító és a könyvtábla is rétegzett és egymásról lefelejtendő egységet alkot – hogy láthassuk titkait, mintha rózsaszírmok közé vennénk be magunkat, akár a rovarok –, úgy Géczi versei is folyamatosan lefejtik a rétegeket a létezésről, anyaggá csupaszítják le a mítoszokat, hogy aztán amikor elérünk az anyagig, a létezés újra költészetté válhasson érintetlenségében, ahogy kontaktusba kerül vele a nyelv.

26 CSAPODY Miklós, *A mi szagláraink. Irodalmi élet politika és állambiztonság 1974–1989*, Bp., Magyar Napló, 2019, 607.

27 GÉCZI, *A napcsíkos darázs*hoz, 70.

28 *Uo.*, 697.